

Sociaal-emotionele ontwikkeling in het bewegingsonderwijs

De schooltijd (primair- en voortgezet onderwijs) is een cruciale periode voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van jeugdigen. Zij brengen veel tijd door op school en functioneren daar in sociale structuren. Het is belangrijk voor de totale persoonlijke ontwikkeling om structureel aandacht te besteden aan dit ontwikkelingsgebied.

TEKST ANNE LUDERUS EN FRANK JACOBS FOTO'S HANS DIJKHOFF

Het (bewegings-)onderwijs krijgt opdrachten en doelen van het ministerie van OCW met betrekking tot de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Onderzoek geeft aan dat er goede kansen liggen bij het bewegingsonderwijs om structureel en planmatig aan de

sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen bij te dragen. De vraag is hoe dit gestalte kan krijgen.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

De sociale ontwikkeling gaat over de manier waarop de interacties van mensen met elkaar

▲ Een vraag durven stellen

en hun sociale relaties in de loop van hun leven groeien, veranderen en stabiel blijven (Feldman, 2012). De emotionele ontwikkeling wordt ook wel omschreven als het ontwikkelen van een vermogen om gevoelens van zichzelf en anderen te begrijpen en om daar goed mee om te gaan (Hooijmaaijers, 2009). De emotionele ontwikkeling lijkt nauw samen te hangen met een (goede) sociale ontwikkeling, immers begrip voor andere mensen hebben en het ontwikkelen van positief gedrag en vaardigheden ten opzichte van de medemens kan pas, wanneer men gevoelens van zichzelf en anderen begrijpt. De sociale- en emotionele ontwikkeling lijken dus onlosmakelijk verbonden. Het hanteren van dit begrip benadrukt de verbondenheid tussen de emotionele en sociale ontwikkeling. In dit artikel spreken we verder over de 'sociaal-emotionele ontwikkeling'.

Onderwijs en sociaal-emotionele ontwikkeling

Een van de hoofdfuncties van onderwijs is socialisatie. Socialisatie is de levenslange ontwikkeling van gedragspatronen, waarden, normen, vaardigheden, houdingen en motieven die volgens de gemeenschap gewenst zijn (Zimbardo, 2005). Het onderwijs bereidt leerlingen voor op hun deelname aan de maatschappij. In dit kader heeft het ministerie van OCW sinds 2006 het onderwijs de wettelijke opdracht gegeven om onder andere bij te dragen aan 'actief burgerschap en sociale integratie'. Het ministerie van OCW geeft in een 'memorie van toelichting' (2005) de volgende omschrijving van het begrip 'actief burgerschap':

'de bereidheid en het vermogen om actief deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren'.

Onder sociale integratie wordt in dezelfde toelichting verstaan:

'een deelname van burgers aan de samenleving in de vorm van sociale participatie, deelname aan de maatschappij en haar instituties en bekendheid met en betrokkenheid bij uitingen van de Nederlandse cultuur'.

Deze opdracht voor het onderwijs raakt de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Actief deel uitmaken van de gemeenschap, een actieve bijdrage leveren aan die gemeenschap en sociaal participeren kan immers alleen als men een vermogen ontwikkelt om gevoelens van zichzelf en anderen te begrijpen en daar goed mee om te gaan en positief gedrag en sociale vaardigheden ontwikkelt ten opzichte van de medemens.

Om bedoelde socialisatie te bereiken heeft het

ministerie van OCW ook vakspecifieke kerndoelen geformuleerd voor het onderwijs. Een aantal kerndoelen voor het primair onderwijs verwijst direct naar de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Een voorbeeld is:

'de leerlingen leren zorg dragen voor lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen'

Scholen hebben overigens vrijheid in het kiezen hoe de kerndoelen van het ministerie te bereiken. Het ministerie geeft dus kaders aan het onderwijs, maar de scholen hebben autonomie hoe daar invulling aan te geven. Uit verkennend onderzoek onder scholen blijkt dat zij die autonomie als prettig ervaren, maar dat zij handreikingen wensen die houvast geven bij het planmatig invullen van onder andere 'goed burgerschap'.

Een van de hoofdfuncties van onderwijs is socialisatie

De onderwijsinspectie houdt toezicht op scholen via toezichtkaders met daarin kwaliteitsaspecten en indicatoren. Ook de onderwijsinspectie ziet mogelijkheden voor het onderwijs om bij te dragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. Dat blijkt onder andere uit de volgende indicatoren.

'de school heeft een specifiek aanbod om sociale competenties te ontwikkelen'

'het schoolklimaat wordt gekenmerkt door veiligheid en respectvolle omgangsvormen'

'het personeel van een school zorgt ervoor dat de leerlingen op een respectvolle manier met elkaar en anderen omgaan'

Samenvattend kunnen we stellen dat het onderwijs kansrijk is om bij te dragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen.

Bewegingsonderwijs en sociaal-emotionele ontwikkeling

Onderwijs heeft dus de mogelijkheid structureel en planmatig te werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Hoe kan het bewegingsonderwijs hier aan bijdragen?

Zowel het ministerie van OCW als de literatuur geven aan dat het bewegingsonderwijs een ideale setting is om aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te werken. Zo meldde de minister van onderwijs Van der Hoeven al in 2004 met betrekking tot de, toen nog in te voeren, opdracht voor onderwijs inzake 'actief burgerschap en sociale integratie' dat het kabinet kinderen op jonge leeftijd 'algemeen

aanvaarde waarden en normen' wilde bijbrengen. Dit hoefde niet in een speciaal vak. De minister wees er op dat het onderwerp aan de orde kan worden gesteld tijdens de les bewegingsonderwijs, waar volgens de minister zaken aan de orde komen als 'elkaar helpen', 'op elkaars veiligheid letten' en 'elkaars mogelijkheden respecteren' (Du Pré, 2004).

Het bewegingsonderwijs heeft naast het bijdragen aan de onderwijs-brede opdrachten, zoals actief burgerschap en sociale integratie, ook vakspecifieke doelen na te streven. Onder deze specifieke kerndoelen scharen zich ook doelen met elementen op sociaal-emotioneel vlak.

Een voorbeeld hiervan is het kerndoel voor het primair onderwijs:

'De leerlingen leren samen met anderen op een respectvolle manier aan bewegingsactiviteiten deelnemen, afspraken maken over het reguleren daarvan, de eigen bewegingsmogelijkheden inschatten en daarmee bij activiteiten rekening houden'

In de les bewegingsonderwijs wordt motorisch gedrag als ook sociaal-emotioneel gedrag goed zichtbaar. Naast die zichtbaarheid biedt het bewegingsonderwijs ook een setting die rijk is aan beïnvloedingsmogelijkheden van gedrag. In dit beïnvloedingsproces werkt de docent als katalysator (Bailey, 2009). De docent bewegingsonderwijs heeft met de context (gymzaal of veld en materialen), de inhouden, de bewegende leerlingen en met zijn/haar eigen handelen geweldige troeven in handen om leerlingen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling te beïnvloeden. Jacobs, Knoppers & Webb (2013) hebben

Het bewegingsonderwijs is ook een setting die rijk is aan beïnvloedingsmogelijkheden van gedrag

onderzoek gedaan naar de manier waarop de docenten bewegingsonderwijs hun vak ten aanzien van de sociale- en morele ontwikkeling vormgeven. Het blijkt dat docenten bewegingsonderwijs het belangrijk vinden om aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen te werken. Echter, veel docenten melden daar geen structurele aanpak voor te hebben en doen dat dus op hun eigen, individuele wijze, vaak met incidenten als aanleiding. Deze wijze blijkt vooral gebaseerd te zijn op overtuigingen die gevormd zijn door de eigen sportgeschiedenis, opvoeding en opleiding.

Samenvattend: wanneer we de algemene opdrachten van het onderwijs en enkele vakspecifieke kerndoelen van het bewegingsonderwijs op sociaal-emotioneel gebied beschouwen,

kunnen we concluderen dat er kansen liggen in het (bewegings-)onderwijs. Zowel docenten zelf als beleidsmakers zien mogelijkheden om aan de sociaal-emotionele ontwikkeling bij te dragen. De vraag rijst hoe dit momenteel in het bewegingsonderwijs wordt gedaan?

Hoe wordt er momenteel aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen in het bewegingsonderwijs gewerkt?

Uit literatuuronderzoek en onderzoek van de inspectie blijkt dat er goede pogingen worden gedaan om in het (bewegings-)onderwijs bij te dragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. Zoals al eerder genoemd geven scholen aan dat zij vaak nog zoekende zijn naar een goede inrichting van het onderwijs om planmatig en structureel aan de doelen op sociaal-emotioneel gebied te werken. Dit lijkt een uitdaging voor de toekomst.

De ALO's hebben de mogelijkheden van het bewegingsonderwijs ook onderkend in het landelijk opleidingsprofiel. Het profiel maakt duidelijk wat het werkveld mag verwachten van een startende docent bewegingsonderwijs. Dit profiel geeft aan dat docenten bewegingsonderwijs interpersoonlijke verantwoordelijkheid dragen in hun lessen (Vervoorn, 2013). Deze verantwoordelijkheid verwijst naar het bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling.

'de leerkracht zorgt voor een op samenwerking gerichte sfeer, waarin hij en zijn leerlingen prettig en open met elkaar omgaan. Hij bevordert daarbij de competenties van leerlingen om zelfstandig die samenwerking en omgangsvormen met elkaar te onderhouden. Hij doet dat op professionele, planmatige manier door zijn kennis en vaardigheden op dit gebied te onderhouden en in praktijk te brengen'.

In dit profiel wordt apart ingegaan op de pedagogische verantwoordelijkheid. Docenten hebben ook mogelijkheden om vanuit pedagogisch perspectief bij te dragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling:

'de leerkracht is verantwoordelijk voor het realiseren van een veilige en stimulerende leeromgeving in de lessen Lichamelijke Opvoeding. Door zijn leerlingen te stimuleren, te motiveren en te begeleiden, zorgt hij ervoor dat zij zich sociaal-emotioneel en moreel verder kunnen ontwikkelen. Daarbij houdt hij rekening met de culturele diversiteit en schenkt hij aandacht aan gezondheid en actieve leefstijl. Hij realiseert zo een veilige en stimulerende leeromgeving zowel voor groepen waarmee hij werkt als voor individuele leerlingen. Daarvoor onderhoudt hij zijn kennis en vaardigheden op pedagogisch gebied op professionele, planmatige manier'

Literatuur

Bailey, R., Armour, K., Kirk, D., Jess, M., Pickup, I., Sandford, R., & the BERA Physical Education and Sport Pedagogy Special Interest Group (2009). The educational benefits claimed for physical education and school sport: An academic review. *Research Papers in Education*, 24(1): 1-27.

Feldman, R.S. (2012). *Ontwikkelingspsychologie*, 5e editie. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Hooijmaaijers, T, Stokhof, T., Verhulst, F. (2009), *Ontwikkelingspsychologie voor leerkrachten basisonderwijs*. Assen: Van Gorcum

Jacobs, F., Claringbould, I. & Knoppers, A. (2014). Becoming a good coach. *Sport, Education and Society*, DOI: 10.1080/13573322.2014.927756

Jacobs, F., Knoppers, A. & Webb, L. (2013). Making sense of teaching social and moral skills in physical education. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 18: 1-14.

Nelson, L., Cushion, C. J., Potrac, P., & Groom, R. (2014). Carl Rogers, learning and educational practice: Critical considerations and applications in sports coaching. *Sport, Education and Society*, 19: 513-531.

Overheid, (2005). Memorie van Toelichting OCW. Geraadpleegd op 9 maart 2015, van: www.overheid.nl

Roberts, S. (2010). What can coaches education programs learn from the teachers? Model-based instruction in a UK national governing body award course. *International Journal of Sport & Coaching*, 5: 109-116.

Pré, Raoul du (2004). *Les in normen en waarden op school*. De Volkskrant, 20 maart 2004

Vervoorn, A. (red.) (2013). *Landelijk Opleidingsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zevenaar: De Produktiemannen

Zimbardo, Ph. G, Weber, A.L., Johnson, R.L. (2005), *Psychologie, een inleiding*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Contact:

a.f.t.luderus@hhs.nl

Samenvattend: uit de beschouwing van het beroepsprofiel van de docent bewegingsonderwijs blijkt dat docenten bewegingsonderwijs via hun interpersoonlijke- en pedagogische verantwoordelijkheid bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Er valt echt, zo blijkt uit onderzoek, nog winst te behalen door op meer structurele en planmatige manier te werk te gaan. Hoe kunnen we deze uitdaging - om structureel en planmatig te werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling - vormgeven?

Uitdaging voor de toekomst

Gezien het feit dat de docent als spil functioneert in het proces van planmatig en structureel bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, zou extra ondersteuning van de docent in dit proces voor de hand liggen. De Rationeel Emotieve Educatie (REE) zou hier mogelijk een geschikte methode voor zijn. De REE doet de docent bewust worden van de gedachten en dieperliggende overtuigingen, die ten grondslag liggen aan zijn emoties en handelen. Het meer bewust worden van eigen handelen en eigen gevoelens in combinatie met eigen overtuigingen, zou kunnen opleveren dat

er bewuster, planmatiger en krachtiger wordt bijgedragen aan het sociaal-emotionele domein. De kracht zit hem in het bewuster kiezen van arrangementen, groepeeringsvormen, eigen handelen overeenkomstig met overtuigingen. De REE stimuleert dat een docenten systematischer nadenken het bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. De REE heeft zich overigens bewezen als katalysator voor het reflecteren van trainer-coaches in de sportcontext (Jacobs, Claringbould en Knoppers, 2014). De aanname is dat als dat bij trainer-coaches werkt dat ook bij docenten bewegingsonderwijs aan zal slaan door de overeenkomst tussen het werk van trainer-coaches en docenten bewegingsonderwijs (Nelson, Cushion, Potrac & Groom, 2014; Roberts 2010). Conclusie / tot slot: Uit onderzoek blijkt dat docenten bewegingsonderwijs overtuigd zijn van het kunnen bijdragen met het vak aan de sociaal-emotionele ontwikkeling. De REE zou docenten en vaksecties kunnen ondersteunen in het systematisch benoemen van eigen overtuigingen die dan ook structureel, planmatig en krachtig vorm gegeven kunnen worden in het (bewegings-)onderwijs. ■